

# KABUL SÜRECİNDE TÜRK MEDENİ KANUNU'NA YÖNELİK BAZI ELEŞTİRİLER\*

Erhan TAŞ<sup>1</sup>

Geliş: 11.05.2018 / Kabul: 21.09.201

DOI: 10.29029/busbed.422925

## Öz

*Cumhuriyet Dönemi'nde hukuk alanında inkılaplar yapılırken önce yerli bir Medeni Kanun hazırlanmaya çalışılmıştır. Yeterince devrimci görülmeyen bu çaba, dönemin yöneticileri tarafından yarıda kesilmiştir. 1926 yılında devrimci bir yol izlenerek İsviçre Medeni Kanunu'nun toptan tercümesi kararlaştırılmıştır. Böylece toplumun yaşantı ve değerleri dikkate alınmak yerine başka bir toplumun yasalarını tercüme ederek kabul yolu tercih edilmiştir. Bu durum, bazı eleştirilere sebep olmuştur.*

*Türkiye'de hukuk devrimleri gerçekleştirilirken Lozan Antlaşması'na bağlı olarak, Avrupa'dan getirilen hukukçu danışmanlardan yararlanılması Lozan Antlaşması'nda Avrupalı devletlere taviz ve taahhüt verildiği eleştirisini beraberinde getirmiştir.*

*Türk Medeni Kanunu (TMK) sadece hukukçulardan oluşan bir komisyon tarafından tercüme edildiği için sosyal, kültürel, ekonomik yönleri ayrıntılı olarak tartışılmamıştır. Tercüme metni TBMM'de madde madde görüşülmeden topluca kabul edilmiştir. TMK'nin dilinde Arapça ve Farsça kelimeler yoğun bir şekilde kullanılmış ve tercümesinde hatalar yapılmıştır. TMK'nin dili, hazırlık ve uygulanma aşamasında acele edilmesi, ayrıntılı görüşülmemesi ve uygulanabilirliği kayda değer eleştirilere zemin hazırlamıştır. Vurgulanan bu eleştirilerden farklı olarak diğer kanunlara nazaran daha derli toplu olan ve hukuksal alanda birliği*

\* Bu çalışma Medeni Hukuk ve Türkiye'de Medeni Hukukun Tarihi Üzerine Bir İnceleme (1923-1927) adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1 Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi, [etas@bingol.edu.tr](mailto:etas@bingol.edu.tr), ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2962-7689>.

sağlayan TMK, hakime verdiği takdir yetkisinden dolayı hızlı çözümler üretebilmiş bu da TMK hakkında olumlu değerlendirmelere sebep olmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Türk Medeni Kanunu, İnkılap, Batılılaşma, Eleştiri, Toplum.

## **SOME CRITICISM OF TURKISH CIVIL CODE DURING ADMISSION PROCESS**

### **Abstract**

*When revolutions were carried out in the field of law in the Republican Period, firstly a Civil Code was drafted. This effort, not considered revolutionary enough, was interrupted by the rulers of the period. In 1926 a revolutionary method was followed and translation of the whole Swiss Civil Code was decided on. Thus, translating the laws of another society was preferred rather than taking into account the experience and values of Turkish society. This has caused some criticism.*

*While making legal reforms in Turkey depending on the Treaty of Lausanne, statutory advisors brought from Europe were benefited and this has brought about the claims that concession and commitment were offered to European states in the Treaty of Lausanne. As the Turkish Civil Code (TMK) was translated only by a commission consisting of jurists, the social, cultural and economic aspects were not discussed in detail. The text of the translation was accepted collectively without consideration of the articles one by one in the Grand National Assembly of Turkey (TBMM). The language used in Turkish Civil Code had a lot of Arabic and Persian words and errors were observed in translation. Its language, urgency during preparation and implementation period, no detailed discussion and the impracticality laid the groundwork for criticism. Despite these defos, Turkish Civil Code, being more sophisticated than the other laws and providing a legal context, has been able to produce quick solutions because of its discretionary authority that has led to favorable evaluations.*

**Keywords:** Turkish Civil Code, Revolution, Westernization, Criticism, Society.

### **Giriş**

Türkiye Cumhuriyetinde 1920 yılından sonra gerçekleştirilen, Atatürk devrimi yada Kemalist devrim şeklinde isimlendirilen köklü yeniliklerin özellikle Cumhuriyetin ilanı ve Lozan Antlaşmasını takip eden 1924 yılından sonraki safhası; yöntem, amaç ve sonuçları yönüyle sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Yöntemleri açısından bu yeniliklere kopyacılık, aktarmacılık, tepeden inmecilik, otoriterlik benzeri birçok tenkit yöneltilmiştir (Tanör 2006: 325). 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu da bu eleştirilerden payını almıştır.

Kendisine özgü bir karakter taşıyan ve bazı temel hedefleri olan Türk devrimi; Fransız devrimi, Batı'daki gelişmeler, Osmanlı ıslahatları ve meşrutiyet hareketlerinin tesiriyle meydana gelen demokratik birikimlerden etkilenmiştir. Ancak köklü bir yenilik hareketi olan bu sürecin “yöntemlerinin otoriter oluşu” tartışılmaz bir hakikattir. Bu durum temel hedef olarak görülen halkçılık dolayısıyla da demokratikleşme ile bazen ciddi bir şekilde çelişmekte hatta kimi zaman geçmiş dönem demokratik birikim ve düzeyinin gerisinde kalabilmektedir. Barındırdığı çelişkilerle beraber bu durum şöyle özetlenebilir. “*Bu yolda kullanılan araçların otoriterliği ve yer yer de keyfiliği söz götürmese bile, ana amaç şu üç odakta toplanabilir: Uluslaşma (ulusal toplum ve ulusal devleti oluşturma), laikleşme (devleti ve toplumu dinsel ideoloji ve kurallar baskısından kurtarma) ve bu çerçevede içinde demokratikleşme (ulusal-laik devlet ve toplum sınırları içinde millet egemenliği rejimini kurmadır). Bu amaçları topluca en iyi anlatabilecek başlığın “çağdaşlaşma” olduğu açıktır.*” (Tanör 2006: 326).

1926'da Türkiye'de yapılan hukuki yenilikleri sosyolojik tabandan gelen baskı ve taleple izah etmek mümkün olmadığı gibi, sadece dış telkinlerin ortaya çıkardığı etkilere bağlamak da gerçeği açıklamakta eksik kalır. Çoğunlukla, idarecilerin tercihleri ve iradi gayretleri hukuk yeniliklerinde başat rolü oynamıştır. Bu bağlamda Batılılaşma ve modernleşme gayesi, dinden soyutlanmış (laik) yasalara sahip olma düşüncesi, Atatürkçü reformun asli unsurları olarak değerlendirilebilir.

Kuruluş aşamasında olan ve Avrupa benzeri bir laikliği yürürlüğe sokmaya çalışan genç Türkiye Cumhuriyeti, sosyolojik yapıyı genel anlamda farklılaştırabilmek, şekillendirebilmek, hatta mevcut kültürün tasvip edilmeyen kısmıyla bağlarını koparmak, bunun yanı sıra toplumsal hayatı kolaylaştırmak ve aynileştirmek amacıyla İsviçre Medeni Kanunu'nu (İMK) topluca benimsedi. Bu uygulama, toplumda birçok tenkide neden oldu. Medeni Kanunu olumlu karşılayan ve Medeni Kanunu benimsemek istemeyen kesimden gelen bu tenkitlerin bir kısmı Medeni Kanunu'nun yöntemiyle alakalıdır. Yöntemle alakalı olan tenkitleri anlamak ve değerlendirebilmek için o dönemin şartlarını, idarecilerini ve gayelerini göz önünde bulundurmak yararlı olacaktır. Cumhurbaşkanı Mutafa Kemal'in 1925'te Ankara Hukuk Mektebinin açılışında ifade ettiği “*her devrimin kendine özgü kuralları bulunmasının bir zorunluluk olduğu*” (Güriz ve Benedict 1974: XV) gerçeği yuvarıda izah etmeye gayret ettiğimiz durumu özetlemektedir.

## **1. Yerli Bir Medeni Kanun'un Neden Yapılmadığı Konusuyla İlgili Eleştiriler**

Bir toplumda uygulanan kanunların toplumun değerleri, siyasi ve kültürel birikimi üzerine inşa edilmesi, yasaların daha kolay anlaşılmasını, fiiliyatta karşılık bulmasını ve daha kısa sürede kabullenilir olmasını sağlayacaktır. Bu durumun

olumlu etkisini Batı hukuku ve Osmanlı Medeni Kanunu olan Mecellede görmek mümkündür. Türkiye tarafından tercüme edilerek alınmış olan İsviçre Medeni Kanunu da İsviçre toplumu açısından inkılapçı değil, toplum tarafından benimsenmesini kolaylaştıran muhafazakar bir yapıya sahiptir (Saymen 1960: 30).

Bir devletin veya toplumun kendi hukuk kurallarını oluşturması, bazı özel koşullar gerektirmektedir. Örneğin İsviçre Medeni Kanunu hazırlık faaliyetleriyle beraber 20 seneden daha uzun bir sürede hazırlanabildi. Batı'nın diğer Medeni Kanunları da uzun zamanda hazırlanabildi (Velidedeoğlu 1968: 60-61). Osmanlı Devleti de kendi hukuki altyapısına dayanarak bazı kanunlar hazırladı. Bu gayretlerin neticesinde Osmanlı Medeni Kanunu sayılan Mecellesi yedi sene gibi uzun bir sürede hazırlanabildi (Akipek 1973: 38-39). Osmanlı Mecellesi, uygulanmaya başlandıktan kısa bir süre sonra, toplum tarafından benimsenmiş olsa da, metot bakımından gereksinimleri karşılayamaz duruma geldi. Çünkü Mecelle, genel olarak somut vakalardan hareketle neticeye ulaşmayı hedefleyen meseleci bir yapıya sahipti. Ayrıca farklı mezhep anlayışlarından etkilenmesi, karar verme sürecinde hakimlerin işlerini zorlaştırıyordu. Mecelle İslam/din kaynaklıydı ve Osmanlı Devleti'nin bütün vatandaşlarını kapsamasına rağmen (İmre 1971: 96), gayrimüslimler için ayrı bir hukukun uygulanmasını (kapitülasyonlar-azınlık- Konsolosluk mahkemeleri) mümkün kılıyordu. Bu durum ülkede farklı hukuk kurallarının uygulanmasına, yani hukukta çeşitliliğe zemin hazırlıyordu.

Yeni kurulmakta olan genç Cumhuriyet için 2 ihtimal vardı: Yeni ve özgün hukuk kuralları hazırlamak; farklı bir ülkenin veya toplumun hukuk kurallarını kabul etmek. Farklı bir toplumun hukuk kuralları ise değiştirilmeden veya değiştirilerek alınabilirdi. Osmanlı Devletinin son sürecinde birinci yol uygulandı, bu maksatla heyetler oluşturuldu, yasama faaliyetleri icra edildi, bu çerçevede Aile Kanunu gibi bazı kanunlar yürürlüğe girdi.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Mecelle birikimi, Batı ile geliştirilen münasebetler, memleket içinde ve yurt dışında eğitilen hukukçu bilim insanlarının da katkısıyla yerli bir Medeni Kanun'un oluşturulması için şartların müsait olduğu düşüncesi oluştu. Bu amaçla komisyonlar kuruldu ve çalışmalar yapıldı. Fakat hazırlanmakta olan kanunların istenilen sonuçları doğurmadığı düşüncesi yöneticiler arasında hakimdi. Çünkü dönemin yöneticileri din kaidelerine dayalı bir hukuk düzeni yerine Batı tarzı modern bir hukuk düzeni istiyorlardı. Ancak yaşanan günün koşulları elvermediği için bu durumu aleni olarak dile getiremiyorlardı. Bu komisyonlarca hazırlanan kanunlar kısmen din kaidelerine dayandığı için ve tasarlanan modern hukuk düzenini hedeflemediği için dönemin yöneticileri tarafından uygun görülüyordu ve uygulanmak istenmiyordu.

Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt), Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın talebi doğrultusunda (Baran 1999: 46) bu komisyonların önünde yaptığı

sert açıklamayla Türkiye'nin Batı medeniyetini benimsemesi için Batı'nın kanunlarını alacağını belirterek komisyon çalışmalarına son verdi. Böylece birinci yol sonuçsuz kalınca/bırakılınca diğer seçeneğe başvuruldu. Çünkü kuruluş sürecindeki Cumhuriyetin idarecilerinin anlaşılmasız bir acelelilikle bir an önce diğer yenilikleri gerçekleştirmek, batılılaşmak (Bu hedefe Avrupalılaşmak da denilebilir.) gibi ideallerinin yanı sıra sosyal hayatı değiştirerek Avrupa benzeri bir toplumsal yapıya dayalı modern bir toplum ortaya çıkarma gayeleri vardı. Hukuk, bu gayeye ulaşmada yardımcı olabilecek en pratik araçlardan bir tanesiydi. Sürecin hızlanmasını sağlamak amacıyla muhafazakar, hazırlanması uzun zaman alacak olan yerli bir hukuk sistemi yerine; hedeflenen düşünceyi gerçekleştirecek, toplumu şekillendirme aracı olarak kullanılacak yabancı bir hukukun alınması kararlaştırıldı. Bu durum, özellikle kanun uygulayıcıları ve bunları destekleyen kesim tarafından benimsenip hızlı bir biçimde uygulanırken, yenilikleri kabullenmeyen kesim tarafından ise olumsuz karşılanmış ve uygulanma safhasında sorunlar yaşanmıştır.

## **2. Lozan Antlaşması'nda Medeni Kanun İle İlgili Taahhüt Verildiğine Dair Eleştiriler**

1922 yılında görüşülmeye başlanan Lozan Barış Antlaşması'nda Batılı devletler, azınlıklara tanınan ayrıcalıkların kaldırılmasına ve Türkiye'de yaşayan azınlıkların varolan hukuk kurallarına tabi olmasına tepki gösterdiler. Bir bakıma azınlıkların hukuki olarak devlet içinde devlet olma durumlarını sürdürmek arzusundaydılar. Bu anlamda Türkiye'de din hukukuna dayalı kanunların uygulandığını, oysaki fıkıh kaidelerine göre İslami esasların sadece Müslüm olanlara uygulanabileceğini iddia ettiler. Türkiye Cumhuriyeti ise Lozan Antlaşmasında; Osmanlı Devletinin son dönemi'nde hukuk kuralları ve yargılama sisteminin modernleştirildiğini, İslami kaidelere göre değil, vatandaşlık sistemine göre yeniden şekillendirildiğini vurguladı. Bu değişikliklere bağlı olarak Türkiye'de yaşayan azınlıklar da dahil tüm vatandaşların dinleri ve ırklarına bakılmaksızın aynı hukuk düzenine, tabi olacaklarını savundu (Akyol 2012: 280).

Dışişleri Bakanı İsmet Paşa Lozan'da Osmanlı Devletinden kalan mevcut Türk Medeni Kanunu'nun teokratik niteliği olmadığını anlatmaya çalışmış, Türkiye'de ki mevcut Medeni yasalar ile diğer devletlerin Medeni yasaları arasında, ana ilkeler ve kaideler açısından kayda değer bir farklılığın olmadığını iddia etmiştir (Akyol 2012: 281).

Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, barış antlaşmasında hukuki ayrıcalıkları kaldırabilmek amacıyla Osmanlı hukuk kurallarının çağdaşlaştığını ve laikleştğini vurgulayarak, Batı'dan iktibas edilen Ticaret, Ceza, Usul Kanunlarını ve Osmanlıdaki Aile Hukuku Kararnamesini örnek göstermiş, bu hukuk kurallarının sonucunda ülkede yaşayan azınlıkların da yasalar yoluyla korunacağını anlatmaya gayret etmiştir.

Uluslararası diplomasi sahasında Türkiye'nin haklarını korumak amacıyla bir taktik olarak kullanılan bu savunmanın hakikat payı da yok değildir. Zira: “*Cumhuriyet, Osmanlıdan eksiklikleri olan ama kayda değer düzeyde modernleşmiş bir hukuk mirasını devralmıştır.*” (Akyol 2012: 281-282).

Dışişleri Bakanı ve komisyon başkanı İsmet Paşa, Lozan müzakereleri sürecinde ayrıcalıklar çerçevesinde faaliyet gösteren mahkemelerin keyfi olan ve adalete uygun olmayan karar örneklerini gösterdi. Başbakan Rauf (Orbay) İsmet Paşa'ya çektiği telgrafta Türkiye Cumhuriyeti'nin yasalarının zamanın gerekliliklerine göre yeniden düzenleneceğini, dolayısıyla Türkiye'de ikamet eden azınlıkların da devletin yasalarına tabii olacağını, azınlıkların Türkiye'deki yasa işleyişine müdahale etmesinin kabul edilmeyeceğini ancak ihtiyaç hissedildiği takdirde batılı uzmanlardan yararlanılabileceğini vurgulamıştır. İsmet Paşa 29 Aralık 1922'de düzenlediği raporda hukuki alanlarda herhangi bir fedakarlık düşünülüyorsa bunun tespit edilerek kendisine bildirilmesini talep etti. Ayrıca şayet biz antlaşmanın devamında hukuk sisteminin ve kurumlarının düzeltilmesi için Avrupa'dan 4-5 müşavir getirteceksek bahsi geçen uzmanları zaman kaybetmeden ülkemize getirtmeliyiz. Barış Antlaşması imzalanırsa da imzalanmasa da mevcut ihtiyacımızı gidermiş oluruz. Ayrıca bu uygulamamız, uluslararası kamuoyu karşısında fiili teminat olarak değerlendirilir. 5 yıl geçerli olacak olan sözleşmeyi ben hemen imzalayabilirim. Fakat bu sözleşmeyi katıyken antlaşmaya koydurmam, şeklindeki beyanından batılı devletlerden hukukçu danışman getirtme talebinin olduğunu anlıyoruz. Bu talebin karşılanması amacıyla; Başbakan Rauf (Orbay), 1 Ocak 1923'te İsmet Paşa'ya, hukuk müşavirleriyle alakalı kontrat imzalamaya yetkili olduğu hakkında Bakanlar Kurulu ve TBMM'nin ilgili kararını bildirmiştir (Bozkurt 2010: 176-177).

1922-1923 Lozan müzakereleri esnasında Batılı ülkeler, hukukun işleyişi konusunda Türkiye Cumhuriyeti'ne baskı uygulayarak hukuki ayrıcalıklar ve farklı alanlarda ciddi ayrıcalıklar elde etmeye çalıştılar, bundan dolayı konferans görüşmeleri kesildi. Bu süreçte Türkiye'de ayrıcalıkların kaldırılmasıyla azınlıklara ne tür bir hukuk sistemi uygulanacağı sorunu tartışılmaktaydı. Yapılan değerlendirmelerde yeni hukuk sistemi hazırlanıncaya kadar azınlıkların mevcut hukuk uygulamalarının devam ettirilmesi fikri öne çıktı.

Tekrar başlayan Lozan görüşmeleri sonucunda, 1920'de onaylanan Misakı Milli belgesinde vurgulandığı şekilde ayrıcalıkların kaldırılması kararlaştırıldı. Fakat adli konularda gerçekleştirilecek değişikliklerde yeni ve farklı bir uygulamaya da ortam hazırlanmış oldu.

İtilaf Devletleri ayrıcalıkların kaldırılmasını onaylamak zorunda kalırken gayrimüslimlerin haklarını korumaya gayret etmiş ve bunun için Lozan Barış Antlaşması'nın 38 ile 44 arasındaki maddelerini, Türkiye Cumhuriyeti'nin yasalarının üstünde temel kanunlar şeklinde kabul ettirmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti, barış

antlaşmasının 39. maddesiyle Türkiye sınırları içerisinde yaşayan tüm toplumun dinine bakılmaksızın kanun karşısında eşit olduğunu, dolayısıyla gayrimüslimlerin de sosyal ve siyasi haklardan aynı oranda yararlanacaklarını tasdik etmiştir (Soysal 2000: 103).

Türkiye'yi temsil eden heyetin, yabancı hukuk danışmanı talebinin kabulünü, ayrı bir kontrat yapıp antlaşma metnine koydurma planının aksine Lozan Barış Antlaşması'nın Adalet Yönetimi (İdare-i Adliye Beyannamesi) bölümünde şu şekilde bir izah yapılarak, alakalı kısım imzalanmıştır: *"TBMM Hükümetinin, yabancılara Türk mahkemelerinde iyi bir adalet sağlamayı her bakımdan güvence altına almayı ve egemenliğini tümüyle kullanarak, hiçbir yabancı müdahalesi olmaksızın adaletin yerine getirilmesine ehil bulunduğu... TBMM Hükümetinin görevlerde ve uygarlıktaki gelişmenin haklı kılacağı bütün reformları gerçekleştirmek için araştırma ve incelemelere girişmeye de aynı ölçüde hazır olduğu..."* (Bozkurt 2010: 179) ve *"Türkiye Hükümeti, 1914-1918 savaşına katılmamış olan ülkeler uyuşu hukukçulardan oluşmak üzere, Lahey Uluslararası Sürekli Adalet Divanınca düzenlenecek çizelge içinden seçeceği, Avrupalı Hukuk danışmanlarını, 5 yıldan az olmamak üzere, gerekli göreceği bir süre için, Türkiye memuru olarak ve gecikmeksizin hizmetine almak niyetindedir... Bu danışmanlar, yasaları hazırlamakla görevli komisyonların çalışmalarına katılacaklar ve yargıçların görevlerine karışmaksızın, Türkiye Hukuk, Ticaret ve Ceza Mahkemelerinin işlerini yürütme biçimini izlemek ve Adalet Bakanı'na gerekli görecekları tüm raporları sunmakla görevli olacaklardır."* (Soysal 2000: 202). Belirtilen kararlar çerçevesinde kabul edilen barış antlaşması, 1924 yılında II. Meclis tarafından onaylanarak Türkiye'de yürürlüğe girmesi sağlanmıştır.

Lozan Antlaşmasının ilgili maddeler çerçevesinde imzalanması beraberinde bazı eleştirileri de gündeme getirmiştir. Bir yandan Türkiye'nin barış antlaşmasında ayrıcalıklarla alakalı tavrı ve savunduğu tezler, bu tezlerin sonraki uygulamalarla çeliştiği iddiası; öte yandan Lozan Antlaşması'nda bazı vaatlerde bulunularak Medeni Hukuk alanında yeni kanunlar hazırlama taahhüdünde bulunulduğu iddiasıdır. Barış antlaşmasında Türk baş delegesi İsmet Paşa, müzakereler süresince Osmanlı Medeni Hukuku'nun çağdaşlığını ve gereksinimleri karşılayabilen laik bir hukuk olduğunu kanıtlamaya gayret etmiştir. Ancak Lozan Antlaşması imzalandıktan az bir süre sonra Osmanlı Devletinden devr alınan bu hukuk kuralları kaldırılarak yeni hukuk kuralları getirilmiştir. Ortada bir çelişki olduğu aşikardır, ancak bu çelişkinin temel nedeni savunulan tezlerin antlaşma müzakereleri sırasında karşı tarafın baskısını engelleyebilmek için bir taktik olarak kullanılmak istenmesidir. Nitekim bu tezlerin de etkisiyle ayrıcalıkların kaldırılması diğer devletler tarafından kabul edilmiştir.

Farklı bir eleştiri de Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk alanındaki inkılaplarının Lozan Antlaşması'nda verilen taahhütlerden kaynaklandığı meselesidir. Cumhuri-



yet Dönemi hukuk inkılaplarında yabancıların etkisi açıkça görülmektedir. Çünkü kabul edilen maddelerden anlaşıldığı gibi Türkiye, hukuk alanındaki devrimlerinde Lahey Uluslararası Adalet Divanı tarafından oluşturulan listeden seçeceği yabancı uzmanlardan yararlanacak ve bu uzmanların faaliyet süresi beş seneden az olmamak kaydıyla Türkiye Cumhuriyeti tarafından tespit edilecektir. İsviçreli Sauser Hall (Velidedeoğlu 1968: 87) ve Alman Piriç (Bozkurt 1944: 19) bilinen yabancı danışmanlardan ikisidir. Getirtilecek olan danışmanların yargılama süreci ve mahkeme üzerinde kontrol vazife ve yetkisi bulunmayacak, yasaları hazırlayan heyetlerin faaliyetlerine katılacaklar ve hukuk kurallarının uygulanmasını izleyerek tespit ettikleri aksaklıkları hazırladıkları raporlarla Adalet Bakanlığına bildireceklerdir. Anlaşıldığı gibi Batıdan getirilen bu hukukçuların hukuki işleyişe açıkça ve doğrudan müdahale olanakları yoktur, bunlar yalnızca kanun hazırlama aşamasında ilgili heyetlerde vazife yapabileceklerdir. Ayrıca hazırladıkları raporlarla yaptıkları tavsiyeleri, Türk hükümetinin kabul veya red etmesi hükümetin tasarrufunda olacaktır. Yani yargılama ve kanunları uygulama aşamasında dolaylı ve yönlendirici bir etkiye sahiptirler. Yasama sürecindeki etkileri dikkate alındığında ise yabancı uzmanların kanunların felsefesinin ve maddelerinin oluşturulmasında ve Batı hukuk anlayışının kanunlara mecz ettirilmesinde, yeni kanunların hazırlanmasında doğrudan etkiye sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum yeni hukuk kurallarının yerli ve toplumsal değerlerle örtüşmesinden ziyade, Batı tarzı, çağdaş kabul edilen ve Avrupa toplumu ve kültürünü yansıtan yasaların Türkiye'de kabul edilmesine ve yürürlüğe girmesine katkı sağlamıştır.

Bariş antlaşmasında, Türkiye'de azınlıklara yönelik kanunların uygulanılırlığını denetlemek amacıyla Türk Hükümeti ile birlikte Milletler Cemiyeti tarafından, yetkileri sınırlandırılmış bir görevli atanması kararlaştırıldı. Bu durum, Türkiye'nin egemenlik haklarını kullanabilmesi açısından sorun teşkil edecek bir uygulamadır.

Türkiye'nin Medeni Kanun'u benimsemesiyle yabancı hukuk müşavirleri ve hakem, hukuki gerekçesinden mahrum kaldı, böylece işlevsiz duruma geldi (Akyol 2012: 285). Ancak Sauser Hall ve Ernest E. Hirsch gibi tanınmış hukuk uzmanlarının faaliyetleri incelendiğinde bahsi geçen yabancı hukukçuların 1926 yılından sonra antlaşma gereği olarak zorunlu danışman şeklinde değil, bilgi ve tecrübelerinden yararlanılacak yasa uzmanı gerekçesiyle Türkiye Cumhuriyeti'nde faaliyet yürütmeye devam ettiği görülecektir.

### **3. Medeni Kanun'u Hazırlayan Komisyon Üyelerinin Seçimine Ve Çalışma Şekline Yönelik Eleştiriler**

Fransız (Velidedeoğlu 1940: 15-16) ve Alman (Saymen 1960: 27) Medeni Kanunlarını, vazifelendirilmiş heyetler hazırlarken, İsviçre Medeni Kanun Tasarısı'nı



bir şahıs hazırlamıştır. İsviçre Medeni Kanunu'nun taşıdığı muhtelif özelliklerin yanı sıra düzenli bir planlama ve mantık silsilesinin devam ettirilebilmesi için bu yola başvurulmuştur.

Eugen Huber'in hazırladığı İsviçre Medeni Kanun tasarısı, daha sonra dokuz hukukçunun yanı sıra tüm halk sınıflarını, dinî çevreleri, siyasi partileri, mahallî ve iktisadî menfaatleri temsil eden 31 üyenin dahil olduğu 40 kişilik uzmanlar komisyonunun incelemeleri sonucunda bazı maddeler değiştirilerek 1907 yılında Meclis tarafından uygun görülüp, onaylanmıştır (Saymen 1960: 31, Akipek 1973: 32).

Türk Medeni Kanunu'nu tercüme eden heyet; hukukçu milletvekilleri, mahkeme üyeleri ve avukatlardan oluşmuştur. (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 22, s. 86) Bu durum çeşitli eleştiri ve tartışmalara Zemin hazırlamıştır. Çünkü sosyal dokunun farklı zümre ve gruplarını temsil eden uzmanların da katılımıyla dil çevirisi yapılacak bir İsviçre Medeni Kanunu sadece çeviri yapılmakla yetinilmeyecek, farklı açılardan irdelenebilecek ve belki de meydana gelecek olan yeni görüşler, millet ve ülke için daha yararlı, daha nitelikli ve daha az yanlış yapıldığı özgün hukuk kaidelerinin meydana çıkmasını sağlayabilecekti. Fakat yukarıda belirtilen gerekçelerden dolayı ve muhtemelen yasama sürecinin kontrol edilebilirliğini kolaylaştırmak amacıyla yöneticiler, temsiliyet oranının yüksek olduğu bir komisyonu tercih etmeyerek daha dar katılımlı bir komisyonla Medeni Kanun'u tercüme yolunu tercih etmişlerdir.

#### 4. Toplumsal Değerlerin Dikkate Alınmadığına Dair Eleştiriler

Avrupa'daki Medeni Kanunlar, sahip oldukları sosyal doku bakımından muhafazakâr bir özellik barındırır. İlgili kanunların oluşturulma süreçlerine dikkat edildiğinde bu durum alenen görülmektedir. İsviçre Medeni Kanunu'nun hazırlanmasında en yoğun emeği harcayan Prof. Eugen Huber, "*kanun koyucunun kanunu hazırlarken bunun tatbik edileceği sosyal çevrenin gerçeklerini göz önünde tutmak mecburiyetinde olduğunu da biliyordu.*" (Akipek 1973: 32). Medeni Kanun hususunda Türkiye'ye en fazla tesir eden İsviçre, eski hukuk kaidelerine dayanmayan yeni hukuk kaideleri oluşturmamış, çünkü yeni hukuk kuralları kantonların varolan medeni kanunlarını birleştirmiş ve büyük oranda muhafaza edilmesini sağlamıştır (Velidedeoğlu 1968: 61). Bu yönüyle İsviçre Medeni Kanunu inkılapçı değil, bilakis muhafazakar bir özelliğe sahiptir (Saymen 1960: 30). Burada muhafazakarlıktan kastedilen şey, Hristiyanlık kurallarına bağlı hukuk değildir. Çünkü İsviçre Medeni Kanunu'nda boşanma konusu dışında Hristiyanlığı esas alan kanun yok denecek kadar azdır. Boşanma ile ilgili kısım da Katolik Mezhebine mensup olan Hristiyanları memnun edebilmek amacıyla ilave edilmiştir (Arık 1963a: 207).

Toptan hukuki benimsemelerde, “siyasal etkenler” etkili olduğu için nitelik meselesinden çok iktidar meselesi baskın gelir. Yani inkılapları bir an önce başarıp modern toplumların hukuksal seviyelerine yükselmek gibi idealler hedeflendiği için kimi zaman hukuk dışı faktörler de etkili olabilir. Örneğin, İsviçre Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu’nun kabuledilmesi, bu hukuki kaidelerin Türk sosyal dokusuna daha uygun bulunmasından değil; Fransa (Code Civil) ve Almanya (BGB) Medeni Kanunlarına göre sonradan hazırlandığı için daha güncel bir mahiyete sahip olmasından kaynaklandığı (Özsunay 1978: 402-403) açıktır. Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi Cumhuriyet devrimlerinin asıl gayesi, bir an önce geçmişteki hukuk kuralları yerine Batı usulünde ve dine mukabil akla dayanan yeni bir hukuki sistem oluşturmaktır.

Hukuki inkılaplarda eleştirilen durumlardan biri de “Toplumsal değerler ve yaşantı dikkate alınarak bir Medeni Kanun hazırlanamaz mıydı?” meselesidir. Çünkü toplumsal kaygılar dikkate alınmadan hazırlanacak olan yeni kanun, toplum tarafından kabul görmeyebilir ve tepki ile karşılanabilirdi. Ayrıca toplum mevcut değerlerinden uzaklaşacağı için kültürel yaşantı açısından boşlukta kalabilir buna bağlı olarak yeni kaidelerin kabul edilmesi ve önceki kaidelerin terkedilmesi sürecinde sosyolojik bazı sendelemeler yaşanabilirdi.

Osmanlı mirasını üstlenen Türkiye Cumhuriyetinde sosyal yapının değerlerine uygun hukuk kuralları oluşturmak bir bakıma, dini kaidelerin etkisinin devam etmesi manasına gelecektir. Bu durum Avrupa’daki gibi, laik; din, mezhep ve cinsiyet farklılığını önemsemeyen, Avrupa tarzı bir toplumsal yaşamı asıl gaye edinen Cumhuriyet yeniliklerinin amacına zıt bir vaziyetin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Her ne kadar 1923’lerde yerli bir Medeni Hukuk hazırlamak gayesiyle heyetler oluşturulup çalıştırıldıysa da bu çabaların devrimci ruhla çeliştiği düşüncesi ile söz konusu çabalara son verilmiştir. Komisyonların çalışmalarına son verilirken ileri sürülen gerekçe, yöneticilerin asıl amacını tam olarak göstermiştir. Medeni Kanun’la alakalı olarak dönemin en etkili ikinci ismi olan Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt), Türk ihtilali hiç bir engel tanımayarak batı medeniyetini kayıtsız, şartsız kendisine mal etmek için kanunlarını olduğu gibi batıdan almak zorundadır ve bu durumun kendi keyif ve isteklerine göre değil Türk ulusunun iradesine uygun bir hareket olacağı beyanında bulunmuştur (Bozkurt 1944: 11). Dönemin toplumu göz önüne alındığında, Türk ulusunun iradi tercihi şeklinde yansıtılan bu gerekçenin iknaya yönelik bir gayretten başka bir anlam ifade etmediği görülmektedir.

Yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesinde, Anadolu toplumu için kendi değerlerine dayanmanın aksine çok farklı ve inkılapçı bir mahiyete sahip olan İsviçre Medeni Kanunu’nun benimsenmesini irdelenecek olursak önceki Medeni Kanunu (Mecelle) güncellemek amacıyla oluşturulan 1923 komisyonları, çok yavaş çalışıyor ve din esaslarına dayalı olarak faaliyet yürütüyordu. Bu meyanda “Ahkam-ı

Şahsiye Komisyonu” Kişi ve Miras Hukuku ile alakalı ancak 16 toplantı yapabildi. Vacibat Komisyonu da gerçekleştirdiği 41 toplantı neticesinde 21 madde hazırlayabildi (Velidedeoğlu 1968: 71-74). Oysaki devrimci bir anlayışa sahip yönetici kadro, komisyonların faaliyetlerini ve kanun tasarılarını yeterince inkılapçı bir nitelikte görmüyorlardı. Toplumsal koşullar farklılaşmamış olsa da siyasi koşullar farklılaşmış, 1924 yılında eğitimde birliği hedefleyen Tevhidi Tedrisat Kanunu kabul edilmiş, Hilafet ve Şer’iyye Mahkemelerinin kaldırılması gibi laiklik ilkesi açısından önemli değişikliklere gidilmişti. Farklılaşan bu siyasi koşulların etkisiyle, Türkiye’deki toplumsal yaşantı ve değerler göz ardı edilerek, diğerlerine nazaran daha güncel olan ve yöneticiler tarafından “en mükemmel ve halkçı olduğu kabul edilen” İsviçre Medeni Kanunu kabul edildi. Her ne kadar Medeni Kanun’un toplumun kendisi tarafından talep edildiği ve Medeni Kanun’un benimsenmesiyle “*Türk ulusunun iradesine uygun harekette bulunmuş olacağız*” (Bozkurt 1944: 11) şeklinde gerekçeler ileri sürülmüşse de bu gerekçelerin, idarecilerin istek ve kanaati olduğu açıktır. Devrimler bu yönüyle Osmanlı Devletinin reformlarına benzemektedir. Çünkü Osmanlı reformları da halk tarafından talep edilmemiş; dönemin idarecileri tarafından (tepeden inme) halk için faydalı olacağı anlayışı ile gerçekleştirilmiştir. Farklı olarak Osmanlı islahatlarının büyük bir kısmında muhafazakar bir tutum sergilenerek toplumla çatışılmamaya dikkat edilmiştir. Oysaki Medeni Kanun her açıdan farklı ve devrimci bir mahiyette olduğu için toplum nazarında bazı problemler yaşanacağı da muhakkaktı. Yeni Medeni Kanun’un bir kısmının toplumun değerleriyle tezat oluşturduğu çok açık bir şekilde Meclis görüşmelerine de yansımıştı. Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Bey, benimsenmiş olan yeni Medeni Kanun’un bir kısmının geleneklerimize saldırı şeklinde görülebileceğini, fakat bu yeniliklerin sabırla kabul edilerek, gelenek ve göreneklerin bunlara uydurulması gerektiğini belirtmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 22, s. 230-234).

İnkılaplar yapılırken sosyal yaşam açısından çok büyük öneme sahip olan din kuralları ve sosyal yaşamın gözönünde bulundurulmamasının sebebini dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) şu şekilde izah etmeye çalışmıştır: “... *Kanunlar dine müstenit olursa vicdan hürriyetini kabul mecburiyetinde bulunan devlete, muhtelif dinlere salık tebası için ayrı ayrı kanun yapmak icab eder.*” (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 22, s. 1-3). Yukarıda sayılan gerekçelerin yanı sıra devletin ve toplumun Avrupaya kıyasla geri kalmasının sebeplerinden biri olarak değerlendirilen dinsel kurumlardan dolayı inkılapların gerçekleştirilme sürecinde din dikkate alınmamış bilakis dinin toplum üzerindeki etkisi minimize edilmeye çalışılmıştır. Hatta Adalet Bakanı Mahmut Esat’ın Avrupa ile yaşanan düşmanlıkların ve sorunların Osmanlı devlet ve toplumundan kaynaklandığını ima eder mahiyetteki şu tespiti de Avrupa hayranlığını ve yaşanan duygusallığı göstermesi açısından dikkate değer bir durumdur: “*Yeni kanunların Türk devletine büyük faydalarından birisi de Hıristiyan batı ile aramızda asırlardır sürüp*

*giden düşmanlığı ortadan kaldırmaktır.*” (Bozkurt 1944: 17). Kendi öz varlığını ve değerlerini muhafaza etmek isteyen herhangi bir toplumun kabul edemeyeceği bu açıklamada “düşmana benzemek, onun gibi olmak”, düşmanlığın ortadan kaldırılması konusunda bir çıkış yolu olarak görülmüştür.

Mustafa Kemal'in (Atatürk) yada dönemin diğer devrimci idarecilerinin düşüncelerine bakıldığında, sosyal yapıyı farklılaştırıp çağdaş, Batı tarzı, laik ve günlük yaşamda akli dayanak alan bir sosyal yapı oluşturmak gibi zor ve köklü gayretler gerektiren hedeflerinin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla toplumsal hayatı şekillendiren en etkili araçlardan birisinin hukuk kuralları olması bahsi geçen tenkitlerin haklılığını ortaya koymaktadır. Her ne kadar bazı hukukçular: “*Yabancı bir kanunun iktibas, yabancı hukuku kabul etmek sayılmaz. Çünkü kanun, hukuk hayatının unsurlarından yalnız biridir. Bunun yanında örf ve adet hukuku, mahkeme içtihatlarının koyduğu kaideler, aynı konuda çıkmış özel kanunlar, tüzükler, talimatlar mevcuttur... Daha şimdiden ayrı çığırda bir Türk mahkemeleri içtihadı kurulmuştur.*” (Arık 1963a: 187) şeklinde bir iddiada bulunsa da bu iddia, yazılı hukuk kurallarının toplumsal hayat üzerindeki tesirini küçümsediğinden eksik ve yetersiz bir değerlendirme olarak kalmaktadır. Çünkü Türkiye’de farklı din, mezhep ve yaşantıya sahip grupların yaşantılarını belli konularda aynileştirme etki ve özelliğine sahip olan Medeni Hukuk, daha genel manada Anadolu’daki toplumsal yaşamı bir çok yönden, İsviçre’ye benzetme potansiyeline de sahip olacaktır.

Türk Medeni Kanunu’nun kabulü ile farklı ve devrimci kanunlar benimsemiş olmanın yanı sıra bu kanunlar küçük değişikliklerle toplumsal yaşama uyarlanmaya da gayret edilmiştir. Örneğin: “*Medeni Kanun’un sözüne ve ruhuna uygun olmadığı halde imam nikahına dayanan birleşmelerin çocuk doğmak şartıyla medeni evlilik olarak tanınması ve bu tür birleşmelerden doğan çocukların tescili için çıkarılan kanunlar*” (Güriz ve Benedict 1974: XVIII) yeni benimsenen hukuk kuralları ile geleneksel ve muhafazakar toplumsal yaşantının ve kurumların etkileşimini sağlamayı ve uygulamada kolaylık sağlamayı hedeflemiştir.

## 5. Türk Medeni Kanunu’nun Tamamının Tercüme Olduğuna Dair Eleştiriler

Bir yabancı hukuk benimsenirken çeşitli usüllerden yararlanılır, bunlar; yapısal, kısmi, sentetik ya da eklektik ve toptan olmak üzere dört usüldür. Türkiye Cumhuriyeti’nin İsviçre Medeni Kanunu’nu kabul şekli toptan benimsemeye (reception global) örnektir. Toptan benimsemelerde siyasi nedenler daha fazla etkili olmakla beraber ülkenin toplumsal ve iktisadi yapısında değişiklik yapmak, çağdaşlaşmak, modernleşmek ve dini nitelikli kurumların tesirinden kurtulmak gayesiyle hukuki yapının tamamı değiştirilmeye çalışılır (Özsunay 1978: 401-402).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Medeni Kanun ile ilgili tartışmaları sürecinde yabancı bir Medeni Kanun'un benimsenmesi düşünüldü. Fakat Türk hukuk tarihinde bu ilk değildi. Geçmişte de Osmanlı Devleti Batı'dan birçok kanun çevirisi yaparak veya uyarlayarak hukuk sahasındaki ıslahat gerekliliğini karşılamıştı. Öyleki XIX. yüzyılın ikinci yarısında Mecelle yazılırken bile başka ülkeye ait bir Medeni Kanun'un topluca benimsenmesi Ali Paşa tarafından dile getirildiyse de kanunu hazırlama sürecinin baskın ismi olan Cevdet Paşa'nın muhalefeti ve ikna gayretleri neticesinde reddedildi (Velidedeoğlu 1940: 3-6, Bozkurt 2010: 16). Bu bağlamda hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti yabancı bir kanunun benimsenmesine pek de yabancı sayılmazdı. Genç Türkiye ile alakalı bir örnek verecek olursak; 1924-1925'te faaliyet gösteren heyetler, bir yandan önceki kaidelere bağlı kalarak bir Medeni Kanun hazırlamaya gayret ederken, diğer yandan İsviçre Borçlar Kanunu'nun (İBK) büyük bölümünü aynen tercüme etmişti. Nitekim İsviçre Medeni Kanunu da bu temeller üzerinde kabul edildi.

Türkiye'nin Medeni Kanunu kabulü sürecinde yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde İsviçre Medeni Kanunu'nun tercümesi yapılmış ve kanun yasalaşmıştır. *"Yani aşağı yukarı İsviçre Medeni Kanunu tercüme sureti ile kabul edilmiştir."* (Gürsoy 1964: 13) denilebilir. Dolayısıyla Türk Medeni Kanunu gerek felsefe olarak gerekse kanun maddeleri bakımından İsviçre Medeni Kanunu'nu cüzi değişikliklerle kabul ettiği için birbirinden çok farklı olduğu iddia edilemez.

Türkiye Cumhuriyeti, yaklaşık 1000 maddeden meydana gelen İsviçre Medeni Kanunu'nun sadece 41 maddesini benimsemeyip kalan 937 maddelik kısmından bir Medeni Kanun hazırlayarak benimsemiştir (Velidedeoğlu 1965: 159-160). İsviçre Borçlar Kanunu'nun ise yalnızca on maddesi hariç diğer kısmı alınmıştır (Velidedeoğlu 1965: 158). Görüldüğü üzere Türkiye Cumhuriyeti İMK ve İBK'nin az bir bölümünü değiştirerek kabul etmiştir. Doğal olarak şöyle bir tenkit akla gelebilir: Türk Medeni Kanunu'nun çok büyük kısmı İsviçre Medeni Kanunu ile aynıdır; zira *"... Medeni Kanun'da evlenme yaşı ve evlilikte mal ayrılığının kanuni rejim olması ile ilgili bir iki istisna dışında çeviri aynen ve tam olarak yapılmıştır."* (Güriz ve Benedict 1974: XII, Akipek 1973: 33). Ayrıca Adliye encümeni mazbatasında yer alan İsviçre Medeni Kanunu'ndan naklen oluşturulduğuna (Dural ve Seliçi 1975: 12) dair açıklama da bu tenkidin haklılığını göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyetinin devrim ve çağdaşlaşma anlayışında "toplumu kanunlara uydurma" düşüncesi, temel amaç olduğundan (TBMM. Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 22, s. 230-234) usul olarak da sonuca götürebilecek en pratik yol tercih edilmiştir. Bu pratiklik şöyle de açıklanabilir: Türk Medeni Kanunu'nun kısa sürede hazırlanabilmesi için farklı toplumların bu alandaki gayret ve birikimlerinden faydalanılmıştır. Türkiye'de gerçekleştirilen bu toptan kabul etme yöntemi, bazı alanlarda önemli kolaylıklar sağlamıştır. Örneğin *"Medeni Kanun'un aile hukuku*

*ilişkilerini aile hukuku kitabı içerisinde derli toplu bir halde düzenlemesi ve eskiden fıkıh kitaplarında dağınık bir şekilde düzenlenmiş olan dağınık usule son vermesi, başlı başına bir inkılapçılık örneğidir.” (Velidedeoğlu 1965: 11). Bazı alanlarda da önemli tepkilere neden olmuştur. Çünkü mevcut sosyal yapının kendi varoluşsal değerleri dikkate alınmadan başka bir toplumun hukuk kaidelerinin toptan alınması, kanunları alan toplumun sosyal yaşamının, hukuk kaideleri alınan topluma benzemesine ve zamanla hukuku alınan toplum gibi olmaya sebep olabilecektir.*

## **6. Medeni Kanun'un Dilinin Sade Türkçe Olmaması Ve Çeviri Hataları İle İlgili Eleştiriler**

Osmanlı sosyal yapısında hâkim etken dini kaideler olduğu için, toplumsal yaşamı şekillendiren en önemli faktör İslamiyet'ti. İslamiyet, yazılı anlatımda da etkisini güçlü bir şekilde hissettirdi. İslamiyet'in etkisiyle bilim dili olarak Arapça, Edebiyat dili olarak Farsça yaygın bir şekilde kullanıldı. Bu durum sarayda ve toplumsal hayatta konuşma dili olarak kullanılan Türkçenin ikinci planda kalmasına neden oldu. Böylece Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun bir şekilde kullanıldığı ve sade olmayan bir Türkçe ortaya çıktı.

Toplumu kapsayan bir değişikliğin toplumda karşılık bulabilmesi ve anlaşılabilmesi için asli gerekliliklerden bir tanesi dildir. Dolayısıyla hukuk alanında yapılan inkılaplarda sade bir Türkçe değil (o süreçte sade Türkçe ve sade Türkçe kullanımını sağlamaya dair sistematik bir faaliyet söz konusu değildi) Arapça ve Farsça yoğunluklu Osmanlı Türkçesi kullanıldı. Türk Medeni Kanunu'nun tercümesi sade olmayan bu yazı ve konuşma dili ile yapıldı. Kullanılan bu dil toplum açısından anlaşılmayan bazı kavramlar dışında önemli sorun oluşturmasa da dönemin bazı aydınları tarafından tenkit edildi. Medeni Kanun'un tercümesinde kullanılan dilin sade Türkçe olmaması ve metnin yazımında bazı yanlışların bulunmasına dair eleştirilerin daha iyi anlaşılabilmesi için dönemin koşullarına, Medeni Kanun'un benimsenme şekline, süreçte etkili aydınların anlayışına ve çalışmalarına bakmak yararlı olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin yöneticileri, Medeni Kanun gereksinimini gidermek maksadıyla hazırlamaya çalıştıkları yerli kanun faaliyetlerinden istedikleri sonucu elde edemeyince; Avrupa usulü bir Medeni Kanun almayı kararlaştırdılar. Eğitimini İsviçre'de tamamlamış olan ayrıca İsviçre Medeni Kanunu'na büyük bir hayranlık duyan ve bu hayranlığını çalışma arkadaşlarına da aşıl原因an dönemin Adliye Bakanı Mahmut Esat'ın (Fındıkoğlu 1958: 181-182, Arık 1963b: 197, Tekinay 1970: 27) da tesiriyle İsviçre Medeni Kanunu'nun benimsenmesine karar verildi.

Türk Medeni Kanunu ile Borçlar Kanunu İsviçre kanunlarının Fransızca olan metninden, ayrı bölümler halinde ve farklı kişiler tarafından tercüme edildiğinden metinde önemli farklılıklar oluştu. Bundan dolayı tercüme yapıyanlar bir araya



gelerek farklılıkları ortadan kaldırmaya gayret ettilerse de, mevcut koşullardan ve yasama otoritesinin yasaları bir an önce yürürlüğe koyma düşüncesinden dolayı farklılıklar ortadan kaldırılamadı. Bazı maddeler sade denilebilecek bir Türkçe ile kaleme alınırken bazı maddeler de Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun kullanımından dolayı sade olmayan Osmanlı Türkçesi ile kaleme alındı ve yasalaştı (Velidedeoğlu 1975: 949). Bu sürecin sonucunda kimi aydın ve hukukçular Medeni Kanun'un yazımında kullanılan dilin sade bir Türkçe olmamasını tenkit etmiş, hatta sonraki dönemde hukuk yazım dilini sadeleştirmek amacıyla gayret sarf etmişlerdir. Ali Fuad Başgil başta olmak üzere o devrin bazı hukukçuları da anayasa yazım dilinde yapılması tasarlanan bu sadeleştirmeye karşı çıkmışlardır (Başgil 1960: 124).

Yukarıdaki değerlendirmelerden Türk Medeni Kanunu'nun yazım dilinin halk tarafından anlaşılmadığı neticesine varılmamalıdır. Zira, Türk Medeni Kanunu toplum tarafından anlaşılabilen halkçı bir özelliğe sahip olmakla beraber, "*hazırladığı devre göre ileri bir dil anlayışıyla dilimize çevrilmiştir.*" (Ataay 1978: 69). Dil ile alakalı olarak eleştirilen durum, Medeni Kanun'un dilinin toplum tarafından anlaşılmaması değil, Arapça ve Farsça kelimelerden arındırılmış sade denilebilecek bir Türkçe ile yazılmamış olmasıdır. Medeni Kanun'un yazım dilinin sade bir Türkçe olmamasını tenkit edenlerin tenkitlerinin dayanaksız olduğunu gerekçeleri ile beraber açıklamak yararlı olacaktır:

**a-Kanunun tercüme edildiği yıllarda sade Türkçe olarak değerlendirilebilecek bir dilin ve bu manada genel kabul görmüş uygulamanın olmaması.** Önceki sürece bakıldığında, Kanuni Esasi'nin 18. Maddesine dayalı olarak Osmanlı Devletinde Türkçe'nin ülkenin resmi dili olarak kanunlaştığı görülecektir (Karal IV: 556). Fakat kabul edilen dil sade yada öz Türkçe olmayıp Osmanlı toplumunda kullanılan klasik Osmanlı Türkçesiydi. Ayrıca öz Türkçe ve Türkçenin kökleri ile alakalı faaliyetlerde yürütülüyordu; Buharalı Şeyh Süleyman Efendi ve Şemseddin Sami, Türkçenin asli kökleri ile alakalı faaliyetler yürütürken (Karal IV: 557); Necip Asım ve Velet Çelebi de, öz Türkçe ve Türkçenin ortaya çıkışı ve kökeni ile alakalı; Hüseyin Cahit ise Türk edebiyatı ile alakalı faaliyetlerde bulundular (Karal IV: 558). Şiirleriyle tanınan Mehmet Emin Bey, yazdığı şiirlerde Türkçeyi ön plana çıkarmaya çalıştı (Karal IV: 559). Bu çalışmalara İttihat Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerini de dahil edebiliriz.

İzmir Milletvekili Şükrü Saraçoğlu, 25 Şubat 1924 Pazartesi günü Meclisteki hitabında mevcut kanun yazım dilini tenkit ederek: Türkiye Cumhuriyeti kanun yazım dilinin Arapça ve Farsça kavramlardan meydana gelen ve milli olmayan bir ruh barındırdığını vurgulamış ve ivedilikle yabancı kelime olarak değerlendirilen bu Arapça ve Farsça kavramların çıkarılarak milli bir kanun yazım dilinin meydana getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu durumla alakalı olarak Mecliste çeşitli



görüşmeler de yapılmıştır (TBMM. Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 6, s. 329-335). Bütün bu faaliyetlere rağmen bu dönemde devlet tarafından ve toplumun çoğunluğu tarafından kabul görüp uygulanan sade bir Türkçe olmadığı için Türk Medeni Kanunu da sade olmayan Osmanlı Türkçesi ile yazıldı.

**b-**Avrupa usulü laik bir toplum meydana getirmeyi gaye edinen dönemin yöneticileri inkılaplardaki aciliyet durumunu daha fazla önemseydiği için kanunun bir an önce çıkarılmasını istiyor, dilinin sade olup olmama durumunu önemsemiyordu. Oysa toplumun günlük yaşamına, kültürel ve tarihi sürecinin oluşumuna yönelik böyle mühim meselelerde çok aceleci davranmak daha farklı problemlerin yaşanmasına zemin hazırlayacağı için kendi içerisinde ciddi soru ve sorunlar barındırmaktadır.

**c-**Kullanılmamış olması eleştirilen sade Türkçenin dönemin toplumu tarafından anlaşılamayacak olması da önemli bir etkidir. Zira toplumlar, bildikleri veya aşına oldukları metinleri anlayabilirler. Nitekim ileri ki süreçte uygulanmaya çalışılmış olan Güneş Dil Teorisi bu iddiayı kanıtlayacaktır.

**d-**Dili sadeleştirme çalışmalarında ölçü ve sınır koymanın imkansız olması ve kanun yazım dilinin sosyal hayattaki günlük konuşma dili gibi değerlendirilmemesi gerektiği hakikatidir. Çünkü toplumsal hayattaki ilerleme ve değişmelerle bağlantılı olarak dil daima farklılaşacak yada ilerleyecektir. Günlük dildeki değişikliklere bağlı olarak dilde sürekli sadeleştirme anlayışıyla hareket edilirse ve bazen de aşırıya gidebilecek uygulayıcıların etkisiyle sadeleştirme hareketi, hukuk yazım dilinde yarar getirmekten ziyade; hukuk yazım dilinin anlaşılmaz bir hale girmesine neden olabilecektir. Bu düşünce, “*Hukuk dilinin en büyük vasfı istikrar olduğundan bunu bozacak aşırı akımlara uymaktan da kaçınmak lazımdır. Hele herkesin kendi dil anlayışına göre Medeni Kanun'un dilini sadeleştirmeye kalkması kötü sonuçlar doğurabilir.*” (Akipek 1973: 59) ifadesiyle özetlenebilir.

Medeni Kanun'un dili ve yapısıyla ilgili gerçekçi ve makul bir şekilde yapılan bazı eleştiriler de şunlardır: Yasama organı ve çalışma komisyonlarının ihmalle-riyle bağlantılı olarak yazımında birçok hatanın meydana gelmesi, “*madde başlığı taksimatının alınmaması, fıkra başlarına dikkat edilmemesi, çeviri yanlışları*, (Bazı çeviri ve anlam yanlışları için bkz. Özsunay 1978: 412) *hukuki terim çeviri yanlışları, terimlerde ahenksizlik ve insicamsızlık, bazı maddelere lüzumsuz ilaveler yapılması*” (Arık 1963a: 208) gibi noktalarda toplanabilir. Nitekim bu hataların büyük bir kısmı ileri ki süreçte fark edilmiş ya da bazı problemler yaşandığı için eksiklikler görülmüş, biraz gecikmeli olsa da Demokrat Parti yönetimi döneminde bu sorunlar ana hatlarıyla giderilmiştir. Böylelikle gerek Medeni Kanun'un gerekse 1924 Anayasasının genelinin yazım diline dair tenkitlerin nedeni genel hatlarıyla ortadan kaldırılmıştır.

## 7. Medeni Kanunun TBMM’de Topluca Görüşülüp Kabul Edilmesine Yönelik Eleştiriler

Bakanlar Kurulu tarafından üzerinde görüşmeler yapılan Medeni Kanun tasarısı, 20 Aralık 1925’te yapılan toplantıda kabul edilerek Başbakanlığın 6/6336 sayılı tezkeresi ile Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderildi. Bir milletvekili her bir maddenin ayrı ayrı görüşülmesini teklif etti ise de Adalet Bakanlığının, hazırlanmış olan kanun tasarısının bütünlük arzettiği ve ivediliği ile alakalı gerekçesinden dolayı reddedilerek, 17 Şubat 1926’da topluca görüşülüp onaylandı (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 22, s. 230-234). 937 maddeden oluşan, 743 sayılı Türk Medeni Kanunu 4 Nisan tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak, 4 Ekim 1926’da yürürlüğe girdi (Saymen 1960: 59). Netice itibariyle İMK, Türkçeye tercüme edildikten sonra çok küçük değişikliklerle TBMM’ye gönderildi ve maddeler bir bütün olarak görüşülüp kısa zamanda yasalasta.

Mecliste madde madde görüşülmemesi durumundan ve Adalet Bakanının beyanlarından anlaşıldığı gibi; süre kaybının engellenmesi ve mevzunun bütünlüğünün korunabilmesi, hazırlanmış olan Medeni Kanun tasarısını görüşüp onaylayacak olan milletvekillerinin yeterli ilmi liyakate sahip olmamaları, kanun tasarısını hazırlayan komisyona güvenmelerinin yeterli olması gerektiği ve gerçekleştirilmekte olan devrimlerin akamete uğramadan belli bir süratle devam edebilmesi gibi nedenler hazırlanmış olan kanun tasarısının Büyük Millet Meclisinde topluca ve yüzeysel değerlendirilmesinde etkili oldu. Bu durum bazı tepki ve itirazları da beraberinde getirdi. Zaman kaybını önlemek gayesiyle maddeler üzerinde ayrıntılı düşünülmeden kabul edilmesi, kanunun uygulanabilirliğini olumsuz etkileme potansiyeline sahip bir durumdur. Nitekim Alman Medeni Kanunu uzun hazırlık sürecinden sonra 1896’da kabul edildi fakat halkın bu kanunlara alışabilmesi için 4 yıl bekletilerek 1900 yılında uygulandı (Saymen 1960: 27).

Konu bütünlüğünün bozulması veya milletvekillerinin yeterli ehliyete sahip olmaması veya tasarımı oluşturan heyete güvenilerek tasarı üzerinde teferruatlı durulmaması gibi gerekçelerle halkın seçmiş olduğu mecliste kanun tasarısı ayrıntılı görüşülmeden, hızlıca ve topluca değerlendirilerek onaylanması, halk iradesine dayandığını iddia eden inkılap anlayışının kendisi ile çelişmektedir. Bu durum, Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) gibi dönemin etkin kişilerinden kaynaklandığı eleştirilerini de beraberinde getirmiştir. Herhangi bir kanun tasarısının kapsamının geniş olması, o kanunun Mecliste ayrıntılı değerlendirilmesine engel teşkil etmediği gibi Millet iradesinin yansıtılmaması bakımından da problemli bir durumdur. Çünkü milletvekilleri Millet tarafından seçilmiş ve Milleti temsil eden şahsiyetlerdir. Dolayısıyla, halkı temsil yetkisi ile vazifelenirilmiş şahıslar, halkı temsilen yasa hazırlama (yasama) yetkisine ve liyakatine sahiptirler. Yasama organının yetki ve vazifesi gereği Türk Medeni Kanunu’nu ayrıntılı bir şekilde

görüşmesi ve tartışması gerekirken meclisin bunu yapmamış veya yapamamıştır. Bu da meclisin yalnızca bir onay makamı gibi hareket ettiğini göstermektedir. Medeni Kanun taslağının madde madde görüşülmemesi millet iradesinin meclise ve kanunlara yansımaları noktasında bir eksiklik olarak kalmıştır.

## 8. Türk Medeni Kanunu'nun Uygulanabilirliğine Yönelik Eleştiriler

Türk Medeni Kanunu'nun benimsenmesi, bir çok tepkinin yanında, uygulanabilirlik endişesine de neden olmuştur. Hatta kimi araştırmacılar toprak mülkiyeti, miras ve evlilik gibi konularda toplumdaki uygulamaların hazırlanmış olan kanundan çok farklı olduğunu vurgulamışlardır (Arık 1963a: 183). Fakat, resmi nikah yapılmadan “dini nikah” kıyım hakkındaki ceza hükümlerinin genişletilmesi ve şiddetlendirilmesinde (Gotthard 1972: 25) olduğu gibi devletin kanunları uygulamada katılığa varacak derecedeki hassasiyetinin etkisiyle, Medeni Kanun'un büyük oranda uygulanabildiği ve kabullenildiği görülmüştür (Uygulanamayan bazı maddeler için bkz. Tekinay 1970: 32).

Toplum (özellikle kırsal alanlarda yaşayanlar), en sert tepkiyi, aile hukuku konusundaki yeni düzenlemelere göstermiştir (Güriz ve Benedict 1974: XIII). Bu durum, Medeni Kanun'un uygulanmasında bazı zorluklara neden olmuştur. Kadın-erkek eşitliği, mirasın paylaşımı, genel olarak kadın hakları alanında beklenen gelişme tam olarak sağlanamamıştır. Örneğin birden fazla kadınla evlilik hususunda yeni Medeni Kanun büyük oranda bağlayıcı olurken, miras paylaşımı konusunda günümüzde bile Anadolu'nun birçok yöresinde kadın-erkek eşitliği kabullenilmemiş ve erkek yararına olan eşitsizlik süregelmiştir. Bu durum, din kaidelerinin sosyal anlayış üzerindeki etkisi, örf adetler ve kabullenilmiş kişisel menfaat fikri ile açıklanabileceği gibi İslam Hukuku ile Türkiye Cumhuriyeti Medeni Hukuku arasındaki çelişkidenden de kaynaklanmaktadır.

Kadın-erkek arasında eşitliği uygulamaya çalışan Türk Medeni Kanunu, gelenek ve göreneklerin etkisiyle, o dönemin mevcut ortamında kısmen de zorunlu bir şekilde, bazı noktalarda kendisi ile tezat yaşamıştır. Örneğin, “*Karı, kocanın sarahaten veya zımnen müsaadesi ile bir iş veya sanat ile iştigal edebilir.*” (Ataay 1978: 72) maddesi, kadının haklarını sınırlandırmakla beraber iş ve çalışma alanında erkeğin mevcut olan hakimiyetini tasdik etmiştir. Ayrıca, ailenin babanın soyismini taşıma mecburiyeti, evlilikte reisliğin kabul edilmesi ve bu reisliğin erkekte olması, velayet konusunda erkeğin üstünlüğü gibi kabuller de çelişkili alanlara örneklik teşkil etmektedir. Yukarıdaki değerlendirmemizden farklı olarak Velidedeoğlu bu çelişkileri; “... *Sırf evlilik birliğinin düzgün işlemesi için ve erkeğin hayatta daha tecrübeli ve daha kuvvetli olduğu düşünülerek konulmuş olan bu farklar, aile hukukunun ruhunu teşkil eden kadın-erkek eşitliği esasını ortadan*

*kaldırarak bir önem ve genişlik taşımamaktadır.” (Velidedeoğlu 1965: 12) şeklinde değerlendirmektedir.*

Orta/yeni Çağ’da başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok bölümünde görüldüğü gibi Osmanlı Devletinde de hukuk alanında birlik sağlanamamıştı. Osmanlı Devletinde Müslüman olmayanlara (Hıristiyan-Yahudi) farklı hukuk kuralları uygulandığı için hukuk alanında birlik söz konusu olmuyordu. Fakat yeni Medeni Kanun’un yürürlüğe girmesi ile beraber hukuk alanında birlik oluşturuldu. Bu uygulama, kültür alanında birliğin oluşturulması için gerekli görüldüğü gibi azınlık hakları bahanesiyle dış müdahalenin fiilen engellenmesine de katkı sağlamıştır.

Medeni Kanun’un dikkat çekici hususlarından bir tanesi de “Kanunu Medeninın Sureti Meriyet ve Şekli Tatbiki Hakkında Kanun” un ilk maddesinde açıklandığı gibi Türk Medeni Kanunu’nun uygulanmaya başlandığı süreçten önceki davalar, TMK’nın kabulünden önceki ilgili yasalara tabi olacaktır. Bu uygulama geçici olarak hukuk alanında ikililiğe neden olmuş fakat yeni kanunlara geçiş aşamasını kolaylaştırmak gibi yararlı bir neticeye de zemin hazırlamıştır.

## **9. Hakime Takdir Yetkisinin Verilmesine Yönelik Eleştiriler**

1700’lerde oluşturulan hukuk kurallarında meseleci metot uygulanırdı. Bu metoda göre meseleler en küçük teferruatları da dahil olmak üzere belirlenir, bu meselelerden hareketle hüküm verilmeye gayret edilirdi. Süreç ilerledikçe toplumsal yaşamdaki her olay, durum ve mesele ile alaklı ayrıntılı yasa çıkarmanın mümkün olmadığı görüldü. Meydana gelen bu hukuki boşluğu doldurmak maksadıyla çözüm olarak, hukuk kurumlarının tıkanıdığı durumda hâkimin iradesinin devreye girmesi kararlaştırıldı. Bu uygulamaya göre, gereksinim duyulduğunda hakim, kanunlar ve öteki hukuki kararlarla çelişmeden uygun bir hüküm verebilirdi. Pratik bir çözüm olarak uygulanan bu durumun, hukuk alanındaki tikanıklıkları ortadan kaldıracığı ve hukukun işleyişini hızlandıracağı düşünüldü. Osmanlı Medeni Kanunu’nda olmayan bu uygulama (hakimin takdir yetkisi) Yeni Türk Medeni Kanunu’nda dikkat çekmektedir.

Hakimin takdir yetkisi, hakime önemli mesuliyetler yüklediği gibi ülke ve millet açısından da çeşitli etkiler ortaya çıkarmıştır. Örneğin: Türk Medeni Kanunu’nun bu esnek yapısı, hukuk kaidelerinin güncelliğini korumasına, kendi kendisini yenilemesine zemin hazırlamasının yanı sıra, vakalara pratik çözümler üreterek hukuk kaidelerinin çok uzun olmasını da engellemiştir. Taktir yetkisi hakimin aile birliğini devam ettirebilen tedbirler almasına olanak sağlarken; İsviçre Medeni Kanunu’nun Türkiye’de uygulanabilmesine de yardımcı olmuştur. Çünkü, “İsviçre Medeni Kanunu’nun bu özelliği (hakimin takdir yetkisi) onun tatbik edileceği muhitin icaplarına uymasını çok kolaylaştırır.” (Akipek 1973: 59).

Hakimin takdir yetkisi, yalnızca ilgili sosyal yapıya ait bir husus olduğundan ilgili kararlar o topluma ait hukuki kaidelerin ortaya çıkmasına da Zemin hazırlayacaktır. Denilebilir ki: “*Mahkeme içtihatları, sadece yeni hukuku topluma uydurmak bakımından etkili olmaz, bazan da içtihatlar yoluyla yeni bir hukuk yaratılabilir.*” (Güriz ve Benedict 1974: XVIII). Velidedeoğlu da, İsviçre Medeni Kanunu'nun benimsenmesinde hakime geniş yetkiler tanıyan bu esnek özelliğinin etkili olduğunu belirttiği gibi, bu uygulamanın katkısıyla Türk hakiminin oluşturacağı içtihatların süreç ilerledikçe, asıl Türk Medeni Kanunu'nun oluşmasında etkili olacağını (Velidedeoğlu 1968: 87) ve bu durumun İsviçre-Türk Medeni Hukuklarının en özgün yönlerinden birisini oluşturduğunu iddia etmiştir (Velidedeoğlu 1968: 194). Tabi bu içtihatların Türk Medeni Kanunu'nun felsefesine ve anlamına aykırı olmaması şartıyla.

### Sonuç

İsviçre Medeni Kanunu 1926 yılında Türkçeye tercüme edilerek çok az değişiklikle kabul edildi. Dönemin yöneticilerinin devrimci, laik, batılı anlayışının yanı sıra kişisel tercihlerinin de etkisiyle üzerinde çok düşünülmeden ve toplumun mevcut yaşantısı dikkate alınmadan kabul edilen Medeni Kanun, doğal olarak bazı eleştiri ve tepkilerle karşılaştı. Medeni Kanun'un tercümesi ve dili ile ilgili eksiklikler, zamanla düzeltilerek telafi edildiyse de usul ve içerik hususunda herhangi bir değişikliğe gidilmedi. Zamanla toplum tarafından kabullenileceği düşünülecek benimsenmesi için beklendi. Din kaidelerine göre yaşamını idame ettiren ve Osmanlıdan Türkiye'ye miras kalan toplum, Medeni Kanun'un kapsamına giren meselelerde alternatifsiz ve aleni olan kısımları, sorunsuz uygularken; merkezden uzaklaşmayla paralel olarak kanunların etkisinin daha az hissedildiği bölgelerde ise işi çok ağırdan aldı. Resmi nikahın yapılması, miras paylaşımı, yeni doğan çocukların nüfus müdürlüklerine kaydedilmesi, kadınların çalışma hayatındaki konumları gibi hususlar bu durumla alakalı örneklerden bazılarıdır.

Toplumun gündelik yaşantısını düzenleyen Medeni Kanun kabul edilirken toplumun sürece dahil edilmemesi, komisyon üyelerinin sadece hukukçulardan oluşması, kanunun sosyolojik, ekonomik vb. yönlerinin ayrıntılı değerlendirilmemiş olması, meclisin pasif kalmayı tercih ederek kanun maddelerini ayrıntılı görüşmemiş olması, ayrıca ülke ve toplum menfaati için eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirememiş olması, önemli tenkitlere sebep olmuştur. Tüm bu etkenler, yaşanan günün koşulları ve toplumsal değerlerin dikkate alınmadığını göstermiştir.

Netice itibarıyla siyasi ve sosyolojik bakımdan ciddi riskler göze alınarak meydana getirilen Türk Medeni Kanun'un uygulanılabilirliği konusunda da endişeler duyulmuştur. Bu endişelerin yerindeliği ileri ki süreçte görülmüştür. Çünkü Sosyal yapının kimi kesimlerinde eleştirel bir bakışla değerlendirilen Türk Medeni

Kanun'unun aile ve miras ile alakalı bazı kısımları aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen bütünüyle uygulanamamıştır. Bu da eleştirilerin bir kısmındaki haklılığı göstermiştir. Sürecin getirmiş olduğu olumsuzluklarla beraber siyasi otoritenin planlı ve bilinçli çabası sonucu, kabul görülmeme ihtimali barındıran yeniliklerin bile, halk tarafından benimsenebileceğini kanıtlayan bir yenilik olması bakımından da dikkate değerdir.

#### KAYNAKLAR

- TBMM ZABIT CERİDESİ, Devre: II, Cilt: 6, Gün; 25. 2. 1340 (1924) s. 329-335.
- TBMM ZABIT CERİDESİ, Devre: II, Cilt: 22, Gün; 17. 2. 1926. s.1-3, 86, 230-234.
- AKİPEK, Jale G. (1973), *Türk Medeni Hukuku I. Cilt I. Cüz*, Ankara, Sevinç Matbaası.
- AKYOL, Taha (2012), *Atatürk'ün İhtilal Hukuku*, 1. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap.
- ARIK, Kemal Fikret (1963a), *Türk Medeni Hukuku, Genel Prensipler, C. I*, Ankara, Balkanoğlu Matbaacılık.
- ARIK, Kemal Fikret (1963b), "Medeni Kanun ve Yapılan Bazı Tenkidler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (SBFD)*, C. 18, Sy. 1, ss 193-213.
- ATAAY, Aytekin (1978), "Neden İsviçre Medeni Kanunu (İsviçre Medeni Kanunu'nun Türkiye Tarafından İktibas Nedenleri)", *Medeni Kanun 50.Yıl Sempozyumu I. Tebliğler*, ss. 59-72.
- BARAN, Fikret (1999), *Atatürk Devrimleri İçinde Türk Medeni Kanunu'nun Yeri ve Önemi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- BAŞGİL, Ali Fuat (1960), *Esas Teşkilat Hukuku C. I*, İstanbul.
- BOZKURT, Mahmut Esat (1944), "*Türk Medeni Kanunu Nasıl Hazırlandı?*" *Medeni Kanun'un XV. Yıl Dönümü İçin*, İstanbul, Kenan Matbaası.
- BOZKURT, Gülnihal (2010), *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi (1839-1939)*, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- DURAL, Mustafa, Özer Seliçi (1975), *Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu*, İstanbul, Üniversiteliler Yayınevi.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri (1958), "Medeni Kanunumuz Etrafında Bazı Sosyolojik Meseleler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (SBFD)*, C. 13, Sy.1, ss.180-190.
- GOTTHARD Jaschke (1972), *Yeni Türkiye'de İslamlık*, Çev. Hayrullah Örs, 1. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- GÜRİZ, Adnan, Peter Benedict (1974), *Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler*, Ankara, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları.
- GÜRİSOY, Kemal T. (1964), *Bankacılar İçin Medeni Hukuk ve Borçlar Hukuku Bilgisi*, 2. Baskı, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- İMRE, Zahit (1971), *Mendi Hukuka Giriş*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- KARAL, Enver Ziya (tarihsiz), *Büyük Osmanlı Tarihi, C. IV*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖZSUNAY, Ergun (1978), “Türkiye’de Yabancı Hukukun Benimsenmesi Hareketi İçinde Türk Medeni Kanunu’nun Anlamı ve Önemi”, *Medeni Kanun 50. yıl Sempozyumu, I. Tebliğler*, ss. 399-414.
- SAYMEN, Ferit Hakkı (1960), *Türk Medeni Hukuku C. I*, 3. Baskı, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası.
- SOYSAL, İsmail (2000), *Türkiye’nin Siyasal Anlaşmaları C. I (1920-1945)*, 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TANÖR, Bülent (2006), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 14. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- TEKİNAY, Selahattin Sulhi (1970), *Medeni Hukuka Giriş Dersleri*, İstanbul, Fakülteler Matbaası.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet (1940), *Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat* (Tanzimatın Yüzdüncü Yıldönümü Münasebetile Neşredilen Kitaptan Alınmış Ayrı Baskı ), İstanbul, Maarif Matbaası.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet (1968), *Türk Medeni Hukuku, Umumi Esaslar, Cilt I Cüz I*, 7. Baskı, İstanbul, Sermet Matbaası.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet (1965), *Türk Medeni Hukuku, Aile Hukuku, C. II*, 5. Baskı, İstanbul, Nurgök Matbaası.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet (1975), *Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu Terim ve Sözcükler Kılavuzu, C. 3*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.